

TEPÜK FUTBOL MUDUR? XI. YÜZYIL TÜRK SPOR FAALİYETLERİNDEN "TEPÜK" OYUNUNUN MAHİYETİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

İbrahim YILDIRAN **

ÖZET

XI. yüzyılda, Kaşgarlı Mahmud'un araçlara Türk dilini öğretmek amacıyla yazdığı *Divanü Lü-gati'ti Türk* adlı eserde, "Tepük" adı verilen bir ayak topu oyunundan bahsedilmekte ve oyun aracı cismin yapım tekniği verilmektedir. Divan'a göre, iç ağırşığı şeklinde dökülen kurşun üzerine keçi kılı sarılarak imal edilen ve çocukların ayakla teperek oynadıkları Tepük, Cumhuriyet tarihi boyunca ülkemizde yazılmış olan ve spor tarihini konu edinen hemen hemen tüm yayınlarda, Türklerde futbol oyununun kökeni olarak yansıtılmıştır. Ancak, iç ağırşığının küresel değil, yassı ve yuvarlak olması ve açıklaması Arapça olan Tepük maddesinin Türkçe ve diğer dillerdeki farklı çevirilerinde, tercümelemin, keçi kıllarının, yassı-yuvarlak kurşun kitlesinin üzerine sarılmayıp, içinden geçirildiği biçiminde yapılması göz önüne alındığında, oyun aracının bilinen formda bir top olmadığı, dolayısıyla, oyunun da günümüz futbol oyununun bir prototipi olamayacağı anlaşılmaktadır. XI - XIV. yüzyıllar arasında, İran şiirinde mecazi anlamda oldukça sık kullanılan bir kavram olan Tepük ile ilgili tesbit edilebilen dörtlüklerin analizleri de, bu cismin, matematiksel anlamda bir küre olmadığını göstermektedir. Araştırmamız, Tepük oyununun, XX. yüzyıl başlarında Uygurlarda tesbit edilen ve bir kaç delikli madeni paranın ortasından at kıllarının sıkıştırılarak geçirilmesiyle imal edilen "Tepgüc" adlı bir çocuk oyunu ile benzerliğini, gerek oyun aracının formu, gerekse oynanma biçimi olarak ta, futbolun değil, kökeni Asya halklarına dayandırılan badminton oyununun, ayakların raket olarak kullanılmasıyla oynanan, arkaik bir versiyonu olabileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tepük, Futbol, Köken

WAS "TEPÜK" AN ARCHAIC FORM OF SOCCER?: A Study on an 11th Century Turkish Game

ABSTRACT

Mahmud al Kargari in his famous *Divân-ı Lügat-at Türk* (a lexicon of Turkish language) in the 11th century mentions a certain kind of game played by foot among the Turkic groups and explains the production technique of the playing object ("ball") called "tepük." According to Mahmud, the "tepük" was an object cast from lead in the shape of the spindle whorl of a distaff which was wrapped goat's hair or the like and used as a toy by boys who kick it about. In the Turkish Republic, in almost every book dealing with the history of sports, the "tepük" has been presented as the earliest form of football game among Turks. A closer examination of the matter suggests, however, that was hardly the case and the "tepük" game could not be a prototype of the contemporary football game. First of all, the playing object or the "tepük" must have been a cap-shaped disc and not spherical or "baW"-shaped at all. Second, considering the Turkish and other translations of the article "tepük" in Mahmud's *Divân* (which was written in Arabic) the

* H.Ü. Spor Bilimleri ve Teknolojisi Yüksekokulunun düzenlediği, Spor bilimleri III. Ulusal Kongresi (20-22 Ekim 1994)'ne sunulan bildiri.

**Gazi Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu

goat hairs were not wrapped around the cap-shaped lead object, but actually the hairs were passed through the hole in the middle of it giving it a shape somewhat like that of a shuttlecock. As the term "tepük" was quite often mentioned in a metaphorical sense in the 11th -14th century Perişan poetry, an analysis of some such relevant strophes reveals that that object ("tepük") was certainly no. spheric?! it, iie mathematical sense of the word. This study demonstrates that the "tepük" game was almost identical or very similar to a Child's game called "tepgüç" which was recorded among East Turkestanis (Uygurs) in early 20th century. It is also suggested that, in terms both of the shape of the "ball" and the way it was played, the "tepük" was rather an archaic version of badminton in which the feet assumed the function of the rackets, than that of contemporary soccer.

Key Words: Tepük, Eutball, Origin

GİRİŞ VE AMAÇ

Top oyunları, bir araç yardımıyla uygulanan sportif aktivitelerin en eskilerinden bilidir. Modern spor oyunları da, büyük ölçüde, farklı formlarda topların oyun aracı olarak kullanıldığı oyunlardan oluşmaktadır. Oyun tarihi araştırmaları, ilk top oyunu formlarının M.Ö. 7000 yılından itibaren ortaya çıktığına işaret etmektedirler.¹ Top oyunlarının belgelenmiş ilk formları ise Akdeniz ve Çin kültür çevrelerine ait olup, buluntular M.Ö. 3. bin ilâ 2 bin arasında tarihlendirilmektedir.² Tarihi süreç içerisinde, ilgili devrin ve toplumun materyal - teknik imkânları ve sanatsal ucerilerinLı ürünü olarak ortaya çıkan oyun aracı "top"un formu ile doğrudan ilişkili farklı oyun ve oynanış biçimleri belirginlik kazanmıştır. Ortaya çıkış öncelikleri bakımından; el, ayak ya da vücudun farklı bölgelerinin topa direkt temasıyla gerçekleşen oyunları, değişik formlardaki sopa, raket gibi araçlar yardımıyla oynanan oyunların, bunları da, daha kompleks beceriler gerektiren atlı sopalı veya raketli top oyunlarının izlediği söylenebilir.

Top oyunlarının bir çok arkaik formu, yazılı kaynaklardaki eksik oyun tasvirleri ve rölyeplerdeki tek sahneli görüntülerin, oyunun bütününe rekonstrüksiyonuna meydan vermemesi nedeniyle tam olarak tanımlanamamaktadır. Dolayısıyla, bugünkü futbol oyununun kökeni olarak, Eski Yunan'da Episkyros³, eski Roma'da Harpastum⁴ ve Pila paganika⁵ ya da Eski Çin'de Tsuh - küh⁶ gibi farklı oyunların gösterilmesi de aynı problemden kaynaklanmaktadır. Buradaki kriter, adı geçen oyunlarda vücudun diğer bölgeleri dışında ayağın da topa temasının söz konusu olmasıdır.

- (1) Wolfgang Eichel, "Die Entwicklung der Körperübungen in der Urgemeinschaft," **Theorie und Praxis der Körperkultur**, 2, 1 (1953), s. 19,
- (2) Güntler Stichel, Irmgard Konzag ve Hugo Döbler, **Sportspiele** (1, Aufl., Berlin; Sportverlag, 1988), s. 29,
- (3) Gerhard Lukas, **Der Sport in alten Rom** (Berlin; Sportverlag, 1982), s. 96; Selim Sun Tarcan, **Beden Terbiyesi; Oyun -Cimnastik-Spor** (İstanbul, 1932), s. 21,
- (4) Lukas, a.g.e., s. 94
- (5) A.g.e., s. 97; Eski Yunan ve Roma top oyunlarının farklı yorumları için bkz. Ingomar Weiler, **Der Sport bei den Völkern der Altien Welt** (Darstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1991), s. 209-214, 265-268; Cemal Alpman, **Eğitimin Bütünlüğü İçinde Beden Eğitimi ve çağlar Boyunca Gelişimi** (İstanbul, 1972), s. 83, 121, 122.
- (6) F.K. Mathys, "Fussball vor 4500 Jahren in China," **Olympisches Rundschau**, 25, 3(1975), s. 45.

Erken devir Türk kültür çevrelerinde oynanan top oyunlarından bahseden kaynaklar oldukça sınırlı olmakla birlikte, gerek eski Çin kronikleri, gerekse Kaşgarlı Mahmud'un XI. yüzyıla ait *Divanü Lûgat-it-Türk* (DLT) adlı eseri, eski Türk toplum hayatını biçimlendiren unsurlardan biri olan sportif top oyunları hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Çin'de San imparator devrinden (M.Ö. 2. bin) 9. yüzyıla kadar oynanan ve futbol benzeri bir tür ayaktopu oyunu olan Tsuh Küh, değişik dönemlere ait Çin kroniklerinde Proto-Türk boyların maharetle oynadıkları bir oyun olarak zikredilmektedir.⁷ DLT ise, XI. yüzyıl Türk coğrafyasının spor, oyun ve eğlence hayatı üzerine oldukça zengin malûmatlar sunmaktadır.⁸ Top oyunları ile ilgili olarak DLT'de **Tepük**, **Çöğen**⁹, **Top yuvarlaşmak**¹⁰ ve Genç¹¹ in basketbol oyununa benzettiği **Top asmakta yarışmak**¹² gibi oyun ve oyun kavramlarından bahsedilmektedir.

Anılan oyunlar arasında Tepük oyunu, oyun aracı mezkûr cismin görünümü ve oynanış biçimi yeterince açıklanamadığından, gerek dilbilim çalışmalarının, gerekse Türk spor tarihinin problem alanlarından birini oluşturmaktadır. Bu araştırmanın amacı, belki de sadece "tepmek" fiilinden kaynaklandığı için adından hareket edilerek, bugüne kadar ülkemizde yazılmış hemen hemen tüm spor tarihi çalışmalarında "futbol" oyununun Türkler'deki kökeni olarak gösterilen "Tepük oyununun"¹³ mahiyetini, diğer bir deyişle, ne olup, ne olmadığını, oyun aracı cismin materyal teknik yapısını ve oyunun oynanış biçimini inceleyerek ortaya koymaktır*.

Tepük ve Tepük oyunu: Materyal - Teknik Bir Analiz

Kronolojik açıdan bakıldığında, belirli bir oyunu ihtiva eden anlamıyla Tepük kavramından bahseden ilk kaynak, Kaşgarlı Mahmud'un XI. yüzyılda yazdığı *Divanü Lûgat - it - Türk* adlı eseridir. XI. ve XIV. yüzyıllar arası Türk ve Fars şiirinde mecazi anlamda oldukça sık kullanılan ve bu dönemlerde moda bir kavram olarak yaygınlaşan *Tepük*¹⁴, son olarak XIV. yüzyılda yazılan İbni-Mühenna Lûgatine yer aldıktan sonra¹⁵, hem oyun aracı cisim, hem de kavram olarak bugünkü Türk dillerinde hiç bir iz bırakmadan ortadan kaybolmuştur.¹⁷

(7) Wolfram Eberhard, "Sport bei den Völkern Zentralasiens nach chinesischen Quellen," **China und seine westlichen Nachbarn** (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1978), s. 130; Walter Umminger, "Fussball in drei Jahrtausenden," **Fussball-Wellgeschichte** (München; Copress-Verlag, o.J), s. 23-24.

(8) DLT'de bahsedilen XI yüzyıl Türk oyun ve eğlenceleri hususunda teferruatlı bilgi için bkz. Reşat Genç, "Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türklerde Oyunlar ve Eğlenceler," **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, Cilt III (Ankara, 1977); s. 231-242.

(9) Besim Atalay, **Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi**, Cilt I (Ankara, 1985), s. 386.

(10) Atalay, **a.g.e.**, I. s. 242, 402.

(11) **A.g.e.**, III, s. 74,

(12) Genç, **a.g.m.**, s. 238,

(13) Atalay, **a.g.e.**, I, 190.

(14) Tepük ile Futbol benzerliğine ilk işaret eden Halim Baki Kunter olmuştur. Bkz. **Eski Türk Sporları Üzerine Araştırmalar** (İstanbul, 1938), s. 19.

(15) Gerhard Dörfer, **Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen**, Bd. III (Wiesbaden, 1967), s. 448; Horst Wilfrid Brands, **Studien zum Wortbestand der Türksprachen** (Leiden, 1973), s. 80.

(16) Abdullah Battal Taymas, **İbni-Mühenna Lûgati** (2. baskı, TDK yay., no.; 9, Ankara, 1988), s. 70.

(17) Dörfer, **a.g.e.**, s. 448; Brands, **a.g.e.**, s. 80.

Divanü Lûgat-it-Türk'ün Atalay tarafından yapılan tercümesinde Tepük kavramı şöyle açıklanmaktadır: " **Kurşun eritilerek iğ ağırşığı şeklinde dökülür, üzerine keçi Kılı veya benzen bir şey sarılır, çocuklar bunu teperek oynarlar.**"¹⁸

Görüldüğü gibi, Kaşgarlı, oyun aracı cismi sadece materyal-teknik açıdan tanımlamaya çalışmış, ancak, oyunun oynanış biçimi ve kuralları hakkında, çocukların oynadığı ve ayakla tepmek esasına dayalı oluşu dışında malûmat vermemiştir. Bununla birlikte, verilen açıklama incelendiğinde oyun aracının başlıca iki unsurdan meydana geldiği anlaşılmaktadır*. Biri, iğ ağırşığı şeklinde dökülen kurşun kitlesi, diğeri ise, bununla utibatlandırılan keçi kılı veya benzeridir. Kaşgarlı'nın, cismin formunu iğ ağırşığı benzetimiyle vermesindeki amacın, somut bir örnekle, bu spesifik oyun aracının görünümü hakkında okuyucuya rahat bti tasavvur imkanı sağlamak olduğu düşünülebilir. Ağırşak, bilindiği gibi, ip eğüme için taştan ya da kemikten yapılan, yassı-yuvarlak veya yarım küre şeklinde, ortası delik bir cisimdir* (Sekil 1). Ağırşakların, tarihin bilinen devrilerinden beri hemen hemen bütün kavimlerde şekli hiç değişmeyen bir alet oluşu¹⁹, farklı formlarda, özellikle küresel ağırşakların da olabileceği ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Öyleyse, Kaşgarlı, ağırşak benzetimiyle, Tepük oyunundaki aracın küresel bir form taşımadığını açıkça vurgulamış olmaktadır.

İğ ağırşığı şeklinde dökülen kurşun kitlesi ile keçi kılı veya benzerinin ne tür bir uygulamaya tabi tutularak oyun aracı Tepük'un oluşturulduğunun bilinmesi, bize göre en önemli noktadır. Atalay'ın Türkçe çevirisi, kurşun kitlesinin üzerine keçi kılına sarıldığı şeklindedir. Bu yöntemle elde edilecek bir cismin, futbol oyununun ihtiyaç duyduğu formda, yuvarlak-küresel bti topa benzemeyeceği açıktır. Ayrıca, küresel bir cisim elde etmek için yassı bir kurşun parçasından hareket etmenin mantığı ne olmalıdır? Eserinde, **top, topık, top yuvarlamak, top yuvarlaşmak** gibi kavramlara yer verdiğine bakılırsa, Kaşgarlı'nın gerçek anlamda küresel topların nasıl yapıldığını bildiği muhakkaktır. Kaldı ki, Kaşgarlı'nın yaşadığı XI. yüzyıldan daha önceki devirlere ait Türk kültür çevrelerinde, futbol benzeri oyunların oynandığı ve oyun aracı olarak, genellikle sekiz parçalı dikilmiş bez ya da deri kılıflara hayvan kılırları doldurularak yapılan topların²⁰ kullanıldığı eski Çin kroniklerinde ifade edilmekte, oyunun ustaları olarak ta, "kuzeyli barbarlar", yani Proto-Türk halklar gösterilmektedir.²¹ O halde, yassı-yuvarlak malzemesiyle Tepük, futbol topunun prototipi olamayacağına, dolayısıyla, bununla oynanan oyun günümüz futbol oyununa köken teşkil edemeyeceğine göre, cismin gerçek görünümü nasıldır ve ne tür bir oyunda kullanılmaktadır? Bu sorunun cevabı, yassı-yuvarlak kurşun kitlesine keçi kılırlarının nasıl sarıldığına yatmaktadır.

Kaşgarlı Mahmud, DLT'yi Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazdığından, Tepük kavramının açıklaması da Arapça'dır. Türkiye'de, Tepük oyununun futbol benzeri bir oyun olduğunu ileri süren kaynaklar, genellikle DLT'nin Atalay çevirisine dayanmaktadır. Bu çeviri, yukarıda bahsedildiği gibi, kılırların iğ ağırşığı biçimindeki kurşun kitlesinin

(18) Atalay, **a.g.e.** I, s. 386.

(19) Bahattm ögei, **Türk Kültür Tarihine Giriş**, Cilt V (Ankara, 1978), s. 141,

(20) Sekiz parçalı benzer top yapım tekniklerinin yakın zamana kadar Anadolu'da uygulandığı bilinmektedir. Bkz. Nazmi Tomuş, "Çorum'da Eski Çocuk Oyunlarından Top," **Çorumlu**, 5 (1938).

(21) Eberhard, **a.g.e.**, s. 128-131; Umminger, **a.g.m.**, s. 23 - 24.

"üzerine" sarıldığı şekildedü*. ²² Ancak, DLT ile ilgili gerek yerli, gerekse yabancı literatürdeki Teptik kavramı çevrilerinde önemli bazı farklılıklar görülmektedir. İbni Mühenna Lûgati'nde, yine DLTnin esas alındığı açıklamada, Teptik, ağırşak şeklinde kurşundan yapılan ve "içine" keçi kılı vb. doldurulan bir nesne olarak tanımlanmaktadır.²³ Böylece, keçi kıllarının kurşun kitlesinin "üzerine sarılması" ve "içine doldurulması" gibi iki değişik uygulama biçimi gündeme gelmektedir* ve bunlar, anılan cismin dış görünümünü doğrudan etkileyebilecek mahiyettedir. Alman dilbilimci Dörfer²⁴, DLTde Arapça açıklaması verilen Tepük kavramının değişik dillere tercümelemlerindeki bir hataya işaret ederek, açıklamada geçen Arapça öntakı "fihî"nin, "üzerine" ya da "üzerinden" olarak değil, "içinden" ya da "içine" şeklinde çevrilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Buradan hareketle de, Dörfer²⁵, keçi kıllarının kurşun kitlesinin ortasındaki delikten geçirilerek sarılmış ve uçlarının bü* tutam olarak dışarıda bırakılmış olabileceğini ileri sürmektedir.

XII. yüzyıl Fars şairlerinden Mehseti'ye ve XIV. yüzyıldan anonim bir şaire ait dörtlükler, Tepük oyununu ve oyun aracı cismin oyun esnasındaki davranışlarını tanımlar niteliktedir:

miskin **tepük** er nedâşte pervâyet
çün men neşûde şeftey-i her câyet
biçâre leked heme-hâred vez pey-i dil
me-âyed u buse me-dihed ber pâyed²⁶
Mehseti(12. yy.)

"Eğer zavallı Tepük'ün sana meyli olmasaydı, benim gibi senin her yerinin vurgunu (delisi) olmayacaktı. Biçare, mütemadiyen tekmeleniyor, fakat, her defasında kalbinin ardısına gelerek (senin tarafından çalman kalbi için ricada bulunmak üzere), senin ayağının üzerini (tekrar tekrar) öpüyor."

rûzi ki men ez behr-i tu derbâzem men
ân rûiz zihurremî ber efrâzem ser
ver men şeref-i bûse-i payet yâbem
her dem çü **tepük** sûy-i felek yâzem ser²⁷
Anonim (14. yy.)

"Senin için başımı ortaya koyarak oynadığım gün, sevinçten başımı yukarı kaldıracam. Eğer ayaklarını öpme şerefine kavuşabilirsem, her an başımı Tepük gibi gökyüzüne doğru çekeceğim (kaldıracağım)."

(22) Atalay ile benzerlik gösteren Tepük açıklamaları için bkz. Carl Brockelmann, **Mitteltürkischer Wortschatz nach Mahmud al-Kaşgaris Diwan Lûgat at-Turk** (Leipzig, 1928); Robert Dankoff, James Kelly, **Mahmud al-Kaşgari, Compendium of the Turkic Dialects: Diwan Lûgat at-Turk** (Harvard, 1982), s. 295.

(23) Taymas, **a.g.e.**, s. 70.

(24) Dörfer, **a.g.e.**, s. 448,

(25) **A.g.e.**, s. 449,

(26) **A.g.e.**, s. 448,

(27) **A.g.e.**, s. 449

Dörtlüklerden anlaşıldığı kadarıyla, **Tepük oyunu**, birbirini takip eden, ardışık vuruşlara dayalıdır. Oyun aracı cismin "**baş**" denilebilecek belugin bir kısmı vardır ve vuruş esnasında ayağa bu kısım temas etmektedir. Vuruş sonrası cisim dikey olarak yükselken baş kısmı yukarıya, inişte ise aşağıya dönüktür. Dolayısıyla, oyun aracı Tepük, uçuş güvenliğini ve dengesini sağlayıcı aksamı olan bir cisim görünümü vermektedir. O halde, Tepük, uçuş esnasında baş kısmının yönünü belüleyen, baş kısmından daha hafif, kuyruk denilebilecek ilave bir aksamla teçhiz edilmış olmalıdır.

Oyun aracına ilişkin bu özellikler gözönüne alındığında, **Tepük**'ün günümüzde "**tüy top**" da denilen badminton topunun proto tipine benzediği, oyunun da, raketle oynanan badmintonun, ayakların "**raket**" olarak kullanılmasıyla oynanan bir versiyonu olduğu söylenebilir.²⁸ Bu veriler, oyun aracı cismin imâlinde izlenen yöntemi açıklığa kavuşturur mahiyettedir: İğ ağırşığı şeklinde dökülen ortası delik kurşun kitlesine, keçi veya benzeri hayvan kılları, delik kısmın içinden geçirilerek sarılmakta ve sonunda kılların uçları bir demet halinde dışarıda bırakılmaktadır. Bu tanımlamalardan hareket edildiğinde, Kaşgarlı'nın bahsettiği **Tepük**, Şekil 2'de rekonstrüksiyonunu verdiğimiz görünüme sahip bir cisim olmalıdır.

Dörfer²⁹ ve Brands³⁰, oyunun ve oyun aracı cismin ortadan kaybolması dolayısıyla, Tepük kavramının spesifik anlamıyla günümüze kadar gelemediğine işaret etmektedirler. Kavramın, belirli bir oyunu içeren spesifik anlamını kaybetmiş olması kabul edilebilir olmakla birlikte, Le Coq³¹'un 20.yy. başlarında Doğu Türkistan'da gerçekleştirdiği folklor araştırmalarında **Uygurlar**'da tesbit ettiği "**Tepgüç**" oyunu ve oyun aracının, Tepük ile benzerliği dikkat çekicidir. Le Coq'un çizimini de verdiği **Tepgüç** (Şekil 3), üstüste konulmuş bir kaç bakır ya da pünc Çin parasının ortasındaki delikten bir tutam at kılınının sıkıştırılarak geçirilmesiyle oluşturulmaktadır. Alt kısımda kalan at kılları kısaca kesilerek her yöne açılmakta ve böylece vuruş esnasında ayağı acıtmayacak bir yastık görevi görmektedir. Üst kısımdaki kıllar ise uzun bırakılmıştır. Cismin toplam uzunluğu 6-7 cm kadardır. Çizimde verilen gerçek görünümü dikkate alındığında, **Tepgüç**'ün de **Tepük** gibi badminton topunun ilkel bir modeli olabilecek yapı ve görünüme sahip olduğu görülmektedir. Tepük cisminin imâlinde kullanılan iğ ağırşığı şeklindeki kurşun kitlesinin yerini Tepgüç'te madeni paralar almıştır. Cisimlerin uçuş kolaylığı ve güvenliği sağlayıcı "**kıl**" aksamaları ise tamamen aynıdır. Her ikisinde, çocuklar tarafından ayakla tepilerek oynanan **bu*** tür ayaktopu oyunu olarak ifade edilmektedir. Ayrıca, Kaşgarlı Mahmudî'nin Uygur Olması da, Divanü Lûgat-it-Türk'de bahsettiği Tepük oyunuyla, Uygur kültür çevresine ait Tepgüç oyununu kastetmiş olabileceği tezini kuvvetlendirmektedir.

(28) Badmintonun, 'Indiaca' adıyla, sadece açık el ayasıyla oynanan ve İnkalara atfedilen bir türü günümüze kadar ulaşmıştır. Bkz. "Indiaca", **Der Sport-Brockhaus** (Wiesbaden 1977), s. 224. Raketle oynanan oyunların 15. yy'dan itibaren ortaya çıktıkları bilinmektedir. Bkz. "Tennis", **Der Sport Brockhaus**, s. 448; Selim Sırrı Tarcan, **a.g.e.**, s. 21.

(29) Dörfer, **a.g.e.**, s. 448,

(30) Brands, **a.g.e.**, s. 80.

(31) A.v. Le Coq, **Volkskundliches aus Ost-Turkistan** (Berlin, 1916), s. 15-16.

SONUÇ

Ayakla tepmek esasına dayandığı için Türk spor tarihi çalışmalarında futbol oyununun önceli olarak gösterilen "Tepük Oyunu"nun, gerek oyun aracı cismin formu, gerekse oyunun oynanış biçimi bakımından futbola köken teşkil edemeyeceği anlaşılmaktadır. Tepük cisminin mahiyetinin yanlış anlaşılması, Divanü Lûgat-it-Türk'de orijinal açıklaması Arapça olan Tepük kavramında geçen Arapça bir öntakıya, değişik dillere yapılan çevirilerde, farklı anlamlar verilmesinden kaynaklanmaktadır. İğ ağırşığı selinde dökülen kurşun kitesinin üzerine keçi veya benzeri hayvan kıllarının sarılmasıyla oyun aracı Tepük'ün elde edildiği yönündeki çeviriler, cismin gerçek görünümünü tasavvura imkân tanımamaktadır. Tartışma konusu olan Arapça öntakı "fih'nin, "üzerine" olarak değil "içine" ya da "içinde" şeklinde çevrilmesi gerektiğini belirten dilbilim çalışmalarından hareket edilerek, keçi kıl-larının kurşun kitesinin ortasındaki delikten, yani içinden geçülerek sarıldığı ya da kılların, **İbni-Mühenna Lûgatinde** açıklandığı gibi direkt içine doldurulduğu ve uçlarının bir tutam halinde dışarıda bırakıldığı kanaatine varılmıştır. Kurşun kitesinden bir* "**baş**" ve bunun içinden geçirilmiş kıllardan bir "**gövde**" olarak iki aksama sahip olan **Tepük** bu formuyla, günümüzde, "**tüy top**"ta denilen badminton topunun ilkel bir modeline benzemektedir. XII. ve XIV. yüzyıl Fars şairlerine ait, Tepük'ten bahseden dörtlüklerden çıkarılan oyunun da ancak verilen form ve nitelikte bir oyun aracıyla oynanması mümkündür. Dörtlüklerde mecazi anlamda yer alan oyunda, Tepük cismine ayakla vurulduğunda, baş kısmı yukarıda olmak üzere dikey olarak yükselmekte, iniş esnasında ise baş aşağıyı göstermekte ve tekrarlanacak vuruş için ayakla temas eden kısım olmaktadır. O halde, Tepük, futbol oyununun ihtiyaç gösterdiği yuvarlak-küresel toplarda olmayan, belirgin bir "**baş**" kısmına sahiptir. Ayrıca, burada, baş kısmı sürekli gidiş yönünü gösterdiğinden, başın yönünü tayin edici, uçuş dengesini sağlayıcı ek bir aksamın varlığı söz konusu olmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla **Tepük oyunu**, oyun aracı cismin ayakta sektirilmesi esasma dayalıdır. Oyunun, bu şekliyle karşılıklı iki oyuncu arasında oynanması da mümkün görülmektedir. Bu durumda Tepük oyununun, günümüz sporlarından badmintonun, ayakların raket olarak kullanılmasıyla oynanan tarihi bu' versiyonu olduğu söylenebilir.

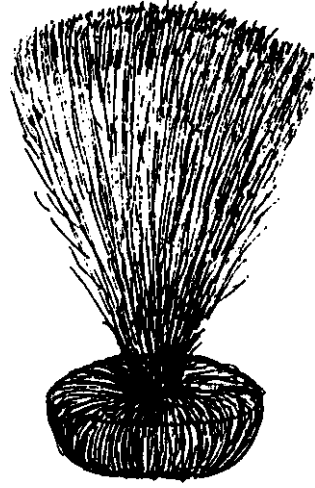
Tepük kavramına XIV. yüzyıldan itibaren rastlanılmamasının sebebi olarak oyunun ortadan kaybolmasını gösteren dilbilim çalışmalarının aksine, XX. yüzyıl başlarında, Doğu Türkistan'da, Uygurlar arasında tesbit edilen "**Tepgüç**" oyununun, gerek oyun aracının formu, gerekse oynanma biçimi bakımından "**Tepük**" oyunuyla şaşırtıcı bir benzerlik göstermesi, adlarında "**tepmek**" fiilinden kaynaklanan kavramsal bir yakınlık ta olan bu iki oyunun, aynı oyun olabileceğini düşündürmektedir.

KAYNAKLAR

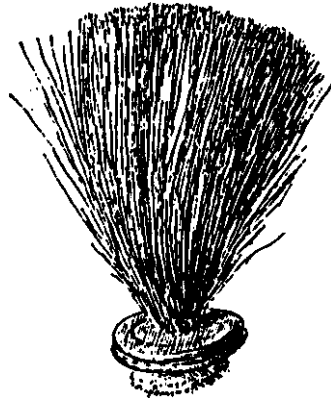
- Alpman, Cemal; Eğitimin Bütünlüğü İçinde Beden Eğitimi ve Çağlar Boyunca Gelişimi, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1972.
- Atalay, Besim. Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi. 4 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1985-1986.
- Brands, Horst, W. Studien zum Wortbestand der Türkischen Sprachen. Leiden, 1973.
- Brockelmann, Carl. Mitteltürkischer Wortschatz nach Mahmud al-Kasgaris Diwan Lûgat at-Türk. Leipzig, 1928.
- Dankoff, Robert and James Kelly. Mahmud al-Kasgari. Compendium of the Turkic Dialects (Divan Lûgat at-Türk). Harvard, 1982.
- Dörfer, Gerhard. Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen. Bd. III, Wiesbaden, 1967.
- Eberhard, Wolfram. "Sport bei den Völkern Zentralasiens nach chinesischen Quellen," China und seine westlichen Nachbarn. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1978, s. 128-142.
- Eichel, Wolfgang. "Die Entwicklung der Körperübungen in der Urgemeinschaft," Theori und Praxis der Körperkultur, 2, 1 (1953), s. 14-33.
- Genç, Reşat. "Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türklerde Oyunlar ve Eğlenceler," I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi bildirileri, C. III, Ankara: MFAD Yay. no: 20, 1977, s. 231-242.
- Künter, H. Baki. Eski Türk Sporları Üzerine Araştırmalar. İstanbul, 1938.
- Le Coq, A. v. Volkskundliches aus Ost-Turkistan. Berlin, 1916.
- Lukas, Gerhard. Der Sport im Alten Rom. Berlin: Sportverlag. 1982.
- Mathys, F.K. "Fussball vor 4500 Jahren in China," Olympisches Rundschau, 25, 3 (1975), s. 45-47.
- Ögel, Bahattin. Türk Kültür Tarihine Giriş. C.V. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. no: 224, 1978.
- Stiehler, Günther; Irmgart Konzag und Hugo Döbler. Sportspiele. 1. Aufl., Berlin: Sportverlag, 1988.
- Tarcan, Selim Sırrı. Beden Terbiyesi, Oyun-Cimnastik-Spor. İstanbul, 1932.
- Taymas, Abdullah Battal. İbni-Mühenna Lûgati. 2. Baskı, Ankara: TDK Yay. no: 9, 1983.
- Tombuş, Nazmi. "Çorum'da Eski Çocuk Oyunlarından Top," Çorumlu, 5 (1938), s. 150
- Umminger, W. "Fussball in drei Jahrtausenden," Fussball-Weltgeschichte. München: Copress-Verlag, (o.J). s. 22-30.
- Weiler, Ingomar. Der Sport bei den Völkern der Alten Welt. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1981.

Şekil 1. İğ Ağırşığı.

Şekil 2. XI. yüzyıl oyun araçlarından Tepük. (XI. - XIV. yüzyıl kaynaklarına dayanılarak çizilmiştir)

Şekil 3. XX. yüzyıl başları Uygur oyun araçlarından Tepgüç, (Kaynak, A.v. Le Coq, 1916, fig. 13)